

KS. WŁADYSŁAW WLAŻŁAK

KONSYSTORZE GENERALNE W DIECEZJI KUJAWSKO-KALISKIEJ (1819-1918)

1. Uwagi wstępne

Część jurysdykcji biskupiej jaką była władza sądownicza początkowo wypełniali archidiakoni, którzy posiadali także znaczną władzę administracyjną. Z czasem jednak funkcję sądowniczą przejął oficjał. Najintensywniejszy proces tworzenia oficjałów w Polsce przypadł na XV i XVI w. Oprócz oficjałów generalnych, powstały także w odleglejszych częściach diecezji oficjałaty okręgowe, zwane foralnymi, które były zależne od tych pierwszych¹. Pewien etap w funkcjonowaniu konsystorza wyznaczył upadek I Rzeczypospolitej. W Królestwie Polskim po 1818 r. w ramach reorganizacji struktur administracyjno-terytorialnych Kościoła katolickiego doszło do likwidacji archidiakonatów. Równocześnie zostały utworzone nowe okręgi oficjałskie. Do rzadkości należał fakt, iż na terytorium jednej diecezji były dwa konsystorze generalne. Stało się tak w przypadku diecezji wrocławskiej czyli kaliskiej. Z dawnego obszaru diecezji wrocławskiej pozostało niewielkie terytorium, gdzie działał Konsystorz Generalny Kujawski. Natomiast na przyłączonych obszarach z byłej archidiecezji gnieźnieńskiej rozpoczął działalność Konsystorz Generalny Kaliski².

-
- 1 A. Vetulani, *Die Einführung der Offiziale in Polen*, Collectanea Theologica 15 (1934), s. 277-322; Tenże, *Prawne stanowisko oficjałów biskupich w Polsce w XV stuleciu. Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 1, Kraków 1938, 472-474; Tenże, *Początki oficjałatu biskupiego w Polsce*, Nova Polonia Sacra 3 (1939), s. 1-7; P. Bober, *Najstarsze księgi oficjałatu sandomierskiego*, Polonia Sacra 4 (1951), s. 155; J. Rzepa, *Organizacja terytorialna sądownictwa kościelnego w diecezji krakowskiej do pierwszego rozbioru Polski*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne (RTK) 4 (1957) z. 3, s. 83-85; W. Wójcik, *Organizacja oficjałatu radomskiego w latach 1531-1546*, RTK 5 (1958) z. 3, s. 105; Tenże, *Oficjałat okręgowy w Tarnowie*, Prawo Kanoniczne (PK) 2 (1959) z. 1-2, s. 386; I. Subera, *Powstanie i rozwój właściwości sądów kościelnych w Polsce*, PK 11 (1968) nr 3-4, s. 62-63; H. Misztal, *Sądownictwo kościelne w diecezji chełmskiej obrządku łacińskiego za rządów biskupa Jerzego Zamojskiego*, RTK 22 (1975) z. 5, s. 107 n; P. Hemperek, *Organizacja oficjałatu łukowskiego (XVI-XVIII w.)*, PK 20 (1977) nr 1-2, s. 231.
 - 2 *Rozporządzenia władz diecezjalnych*, Archiwum Parafii Brzeźnica (APB) brak sygn. – Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego,

Władza konsystorza kaliskiego rozciągała się nie tylko na sąsiednie dekanaty w ramach oficjalatu o tej samej nazwie, ale także podlegały mu dwa oficjaly okręgowe: w Piotrkowie Trybunalskim i Wieluniu. Ten ostatni istniał już w 1440 r. i należał do najstarszych w archidiecezji gnieźnieńskiej³. Oficjalat piotrkowski pochodził dopiero z drugiej połowy XVIII w. Wcześniej na tym obszarze funkcjonował oficjalat wolborski, który istniał zapewne już w połowie XVI stulecia. Po przyłączeniu Wolborza wraz z okolicami do diecezji włocławskiej w 1764 r., konsystorz został przeniesiony do Piotrkowa Trybunalskiego. Niestety zaprzestał on swojej działalności po upadku Rzeczypospolitej. W tym samym czasie został zlikwidowany konsystorz radomszczański. Jego działalność rozpoczęła się przed 1630 r. Obejmował on swoim zasięgiem dekanat: brzeźnicki i radomszczański. Te dwa dekanaty leżały w południowej części archidiaconatu uniejowskiego⁴. W północnej części tegoż archidiaconatu władzę sądowniczą sprawował oficjal, który rezydował w Uniejowie. Konsystorz ten został rozwiązany w 1815 r. po utworzeniu „administracji generalnej części archidiecezji gnieźnieńskiej objętej granicami Królestwa Polskiego”. W dniu 6 grudnia tr. arcybiskup gnieźnieński Ignacy Raczyński zniósł również oficjalat generalny łowicki, oraz oficjaly okręgowe w Kaliszu, Łęczycy i Wieluniu⁵.

W tym samym czasie i w podobnych okolicznościach doszło do zmiany władzy sądowniczej nad niewielkim obszarem, który później w ramach oficjalatu foralnego piotrkowskiego podlegał władzy Konsystorza Generalnego Kaliskiego. Chodziło o terytorium zlokalizowane w okolicach Częstochowy, które od najdawniejszych czasów wchodziło w skład dekanatu lelowskiego. Ze wspomnianym dekanatem lelowskim związane było prawdopodobnie istnienie oficjalatu o tej samej nazwie⁶. Z czasem

świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler. W Warszawie dnia 1 stycznia 1819 roku; S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 34-35; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 240; W. Właźlak, *Organizacja oficjalatu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, Częstochowskie Studia Teologiczne 28 (2000), s. 287.

- 3 *Zbiór dokumentów OO. Paulinów w Polsce (1328-1464)*, opr. J. Fijałek, z. 1, Kraków 1938, s. 259; W. Patykiewicz, *Archidiaconat wieluński*, Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne (CzWD) 32 (1958), s. 119-120, 156-157; J. Związek, *Parafie archidiaconatu wieluńskiego w świetle wizytacji arcybiskupa Jana Łaskiego*, w: *In honorem Josephi Żuraw. Przyzywanie głębi do kręgu słów, myśli, idei i działań. Księga Jubileuszowa ofiarowana profesorowi Józefowi Żurawowi*, red. S. Podobiński i B. Snoch, Częstochowa 1999 – 2000 – 2001, s. 424.
- 4 W. Patykiewicz, *Późniejsze oficjaly gnieźnieńskie*, RTK 5 (1958) z. 4, s. 117-121; A. Trepka, *Organizacja i działalność konsystorza foralnego w Radomsku w XVIII wieku*, CzWD 38 (1964), s. 139-142; P. Hemperek, *Oficjaly okręgowe w Polsce*, RTK 18 (1971) z. 5, s. 57; H. E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 1989, s. 171; W. Właźlak, *Przeszość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalatu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego Akademii Polonijnej w Częstochowie 1 (2001), s. 10.
- 5 B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne (ABMK) 20 (1970), s. 354-355; Tenże, *Archidiecezja gnieźnieńska, II. Organizacja terytorialna, 1. Granice, Archidiaconaty i oficjaly*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1180-1182.
- 6 J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeździecki, t. 2, Cracoviae 1864, s. 202-223; B. Kumor, *Katalog mikrofilmów, ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim nr 2*, ABMK 13 (1966), s. 177; J. Leberschek, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lelowskim do 1500 r.*, w: *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*, Kielce 1986, s. 231-246.

jednak ośrodek sądowniczy zlokalizowany został w sąsiedniej Pilicy, gdzie w 1611 r. została utworzona prepozytura. Działalność konsystorza pilickiego została potwierdzona na synodzie w 1621 r. zwołanym przez biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego i trwała do upadku Rzeczypospolitej⁷. W następnych latach doszło do przejęcia kontroli nad tym obszarem przez władzę diecezjalną we Wrocławiu, która 11 kwietnia 1799 r. utworzyła oficjalat okręgowy w Siewierzu. Wszystko to dokonało się pod presją władz pruskich, które obszar ten w ramach Nowego Śląska włączyły do prowincji Śląskiej⁸. Od 1811 r. władzę sądowniczą nad tym terytorium sprawował bezpośrednio Konsystorz Generalny Krakowski, o czym świadczy korespondencja dziekana częstochowskiego ks. Michała Zagalskiego z tymże konsystorzem. Ostatnie pismo z konsystorza zostało wysłane w marcu 1819 r. i podpisane było przez ks. dra Franciszka Zglenickiego oficjalę i archidiacona krakowskiego⁹.

2. Organizacja administracyjno-terytorialna oficjalatów generalnych

W kilka lat po utworzeniu Królestwa Polskiego doszło do reorganizacji administracji kościelnej na jej obszarze. Na mocy bulli „Ex imposita nobis” z 30 czerwca 1818 r. diecezja wrocławska otrzymała nowe terytorium¹⁰. Utraciła ona Pomorze wraz z Gdańskiem, za co w zamian otrzymała ziemie na południe od Włocławka aż po Częstochowę. Zgodnie z wyżej wspomnianą bullą nowe biskupstwo objęło swymi granicami z diecezji kujawsko-pomorskiej 45 parafii, z archidiecezji gnieźnieńskiej 272 parafie, z diecezji poznańskiej 3 parafie oraz 11 parafii z diecezji wrocławskiej, które od 22 października 1811 r. pozostawały po delegowaną jurysdykcją ordynariusza krakowskiego¹¹.

Ostatni biskup diecezji kujawsko-pomorskiej Franciszek Skarbek Malczewski, który był wykonawcą bulli papieskiej reorganizującej administrację kościelną w Królestwie

-
- 7 *Reformationes generales ab illustr. et reverend. Dno Martino Szyszkowski episcopo cracoviensi in synodo dioecesis sanctae et promulgate, Cracoviae 1621*, s. 18; J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w olkuskim, Mariówka Opoczyńska* 1933, s. 541; W. Müller, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII i XVIII wieku*, *Roczniki Humanistyczne* 13 (1965) z. 2, s. 82.
- 8 F. Maroń, *Proces kształtowania wschodniej granicy biskupstwa wrocławskiego na tle wydarzeń politycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Przyczynek do genezy bulli „De salute animarum”*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 4 (1971), s. 202 n; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalatu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, s. 22.
- 9 *Akta dziekana częstochowskiego z okresu diecezji krakowskiej i kujawsko-kaliskiej 1816-1819*, Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej (AACz) sygn. II 260 – *Pismo Konsystorza Generalnego Krakowskiego z dnia 12 III 1819 r.*, k. 46; W. Właźlak, *Przeszłość sądownictwa kościelnego na terytorium oficjalatu okręgowego w Piotrkowie Trybunalskim*, s. 24-25.
- 10 *Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772-1864*, wybór źródeł opr. O. Beiersdorf, Wrocław 1960, s. 271-283.
- 11 Statuta synodalia podają, iż z dawnej diecezji w skład nowego biskupstwa weszło 59 parafii, 3 parafie z diecezji poznańskiej, 272 parafie z archidiecezji gnieźnieńskiej, 9 parafii z diecezji krakowskiej i 1 parafia z diecezji wrocławskiej. Wszystko to zostało odpowiednio zaprezentowane na umieszczonej w tej pozycji mapie diecezji wrocławskiej – *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, ed. Z. Chodyński, Varsaviae 1890, s. XIV.

Polskim został mianowany pierwszym arcybiskupem metropolią warszawskim¹². Jego następcą w diecezji włocławskiej czyli kaliskiej, został administrator diecezji warszawskiej ks. Andrzej Wołłowicz archidiakon warszawski¹³. Nowy biskup po swojej konsekracji zamieszkał w Kaliszu. Zapewne od tego faktu początkowo nazywano tę diecezję kaliską, lub kujawsko-kaliską. Władze carskie już 11 sierpnia 1818 r. mianowały ks. Wołłowicza biskupem tejże diecezji, natomiast prowinę papieską otrzymał 29 marca 1819 r. Działalność rozpoczął nieco wcześniej, gdyż 26 grudnia 1818 r. został wybrany przez kapitułę katedralną we Włocławku administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej¹⁴. Zaraz też powiadomił w dniu 31 grudnia 1819 r. Komisję Województwa Kaliskiego, „że w diecezji swej ustanawia dwa konsystorze generalne, z których włocławski, jako od dawna miejscowy, zaraz działać będzie, a kaliski dopiero po otrzymaniu co do lokalu i archiwum, które dotąd znajdowało się w Łowiczu i Gnieźnie oraz gdy kościoły z diec. poznańskiej i krakowskiej (według bulli regulacyjnej) do tutejszych sąsiednich dekanatów włączone zostaną”¹⁵.

O rozlokowaniu konsystorza na terenie diecezji powiadomił duchowieństwo i wiernych w liście pasterskim z 1 stycznia 1819 r., który został wysłany z Warszawy. Na jego podstawie można ustalić jednoznacznie, iż „Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej” zatwierdził: Konsystorz Generalny we Włocławku, któremu podlegały parafie obwodu kujawskiego oraz czasowo (za zezwoleniem arcybiskupa warszawskiego) Konsystorz Generalny Łowicki, dla parafii województwa kaliskiego – „dopóki do miasta Kalisza jako stołecznego województwa kaliskiego przeniesionym nie zostanie”¹⁶.

12 L. Ł[y]szkowski], *Malczewski Franciszek Skarbek herbu Abdank*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 25-26, Warszawa 1911, s. 191-192; J. Wysocki, *Erekcja arcybiskupstwa i metropolii warszawskiej na tle stosunków politycznych i kościelnych w Królestwie Polskim (1814-1819)*, *Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie (WAW)* 50 (1968) nr 11-12, s. 239-249; B. Kumor, *Początki metropolii warszawskiej*, *RTK* 15 (1968), s. 58 n; Tenże, *Granice metropolii i diecezji polskich*, *ABMK* 20 (1970), s. 314; Z. Skielczyński, *Archidiecezja warszawska w latach 1818-1830*, w: *Studia z historii Kościoła w Polsce*, red. E. H. Wyczawski, t. 4, Warszawa 1978, s. 49 n.

13 Andrzej Wołłowicz herbu Bogoria, był jednym z najbliższych współpracowników biskupa płockiego księcia Michała Poniatowskiego, zapewne dzięki temu dostał się na dwór króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Po klęsce Napoleona ponownie włączył się w życie polityczne. W 1819 r. został senatorem Królestwa Polskiego. Zmarł 9 III 1822 r. w Kaliszu i tam też został pochowany w miejscowej kolegiacie – J. Gacki, *Wiadomość historyczna o biskupach niegdyś, dobrach, zamku i mieście liży, a mianowicie o parafialnym kościele*, *Pamiętnik Religijno-Moralny (PRM)* 27 (1854), s. 496; *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda*, t. 11, Warszawa 1884, s. 224; A. P[ę]ski], *Wołłowicz Andrzej bp*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 32, Płock 1913, s. 257-258; *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, t. 7, wyd. C. Eubel, Patavi 1970, s. 399.

14 J. K. Miętlewicz, *Wiadomości o biskupach kujawskich*, *PRM* 6 (1844), s. 492; *Przegląd Katolicki (PK)* 48 (1867), s. 756; M. Żywczyński, *Malczewski (Skarbek-Malczewski) Franciszek h. Abdank (1754-1819)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław 1974, s. 279-280.

15 S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 34.

16 *Rozporządzenia władz diecezjalnych*, APB brak sygn. – *Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej, orderów Orła Białego, świętego Aleksandra Newskiego i świętego Stanisława kawaler. w Warszawie dnia 1 stycznia 1819 roku.*

Niestety od razu pojawiły się pewne problemy w funkcjonowaniu jednego z konsystorzów. Już 2 stycznia 1819 r. administrator diecezji kaliskiej pisał do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, iż „w Kaliszu konsystorz jeszcze nie urządzony i na razie nie ma do niego zdalnych ludzi, zarząd więc diecezji do czasu przybycia swego do tejże diecezji, zostawia konsystorzowi włócz., gdzie oficjałem jest ks. Dzieścielski, poważny i sprawy znające tamtejszy prałat”¹⁷. W wyniku tych trudności problem rozpoczęcia działalności konsystorza kaliskiego przeciągał się tym bardziej, że administrator przebywał poza diecezją oraz brak było odpowiednich funduszy na powyższe cele. Niekorzystnym był fakt, iż konsystorz kaliski jeszcze jako okręgowy funkcjonujący w strukturach archidiecezji gnieźnieńskiej był zlikwidowany w 1815 r. na żądanie władz zaborczych. Pomimo takiego stanu rzeczy w latach 1816-1817 katalogi archidiecezji gnieźnieńskiej podawały oficjałów i innych pracowników konsystorza okręgowego w Kaliszu. Według tych danych Konsystorzem Foralnym Kaliskim kierował ks. dr Gabriel Cedrowicz kanonik gnieźnieński, kustosz kolegiaty w Choczcu, proboszcz parafii Gołuchów i prepozyt w Stawiszynie¹⁸.

Działalność Konsystorza Generalnego Kaliskiego była związana z przeniesieniem odpowiednich zasobów aktowych z Konsystorza Generalnego w Łowiczu, któremu dotychczas podlegały jednostki duszpasterskie w ramach wspomnianego oficjalu. W lutym 1819 r. władzą zwierzchnią dla konsystorza kaliskiego był nadal Konsystorz Generalny Łowicki, co było sytuacją wyjątkową. Podobnie było w marcu tr., zapewne nic się też nie zmieniło w kwietniu, gdyż w tym miesiącu biskup nominat Wołłowicz powiadomił diecezjan o śmierci prymasa Królestwa Polskiego Franciszka Malczewskiego w piśmie, które zostało wystawione 26 kwietnia 1819 r. w Warszawie¹⁹. Przesłano je za pośrednictwem Konsystorza Generalnego Łowickiego. Dopiero pierwsze zarządzenia z Konsystorza Generalnego Kaliskiego zostały wysłane na początku maja 1819 r. Podpisane były przez oficjale ks. Gabriela Cedrowicza²⁰. Zapewne w tym czasie przeniesione zostały akta z Łowicza, a administrator diecezji na stałe zamieszkał w Kaliszu, gdzie 4 lipca 1819 r. przyjął święcenia biskupie w kościele św. Mikołaja. Od następnego miesiąca większość pism z konsystorza kaliskiego sygnował surogat ks. Łukasz Traffarski kustosz kolegiaty kaliskiej. Drugim surogatem był ks. Bartłomiej Trzęsowski kanonik honorowy kaliski. Ponadto w konsystorzu pracował skarbnik – ks. Karol Sarnowski, sekretarz – ks. Mateusz Drozdowski, obrońca wężła małżeń-

17 S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 34.

18 Do zakonu Jezuitów wstąpił 1770 r. W chwili kasaty zakonu studiował filozofię w Kaliszu, tam też pozostał jako nauczyciel szkół Komisji Edukacji Narodowej. Zmarł 26 XII 1828 r. w Gnieźnie – J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1, Gniezno 1883, s. 121-122; J. Poplatek, *Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych Jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzupełnił L. Grzebień, Kraków 1973, s. 121-122; *Encyklopedia wiedzy o Jezuitach na Ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, opr. L. Grzebień, Kraków 1996, s. 85.

19 *Processus decanatus Brzezniensis 1817-1819*, AACz sygn. 222 – *Pismo z 26 kwietnia 1819 r. Andrzej Bogoria Wołłowicz nominat biskup i administrator diecezji kaliskiej orderów Orła Białego świętego Aleksandra Newskiego i s. Stanisława kawaler*, s. 53.

20 Brak podpisu ks. Cedrowicza pod dokumentami konsystorza kaliskiego w następnych miesiącach potwierdza tezę, iż niebawem zrezygnował on z wszelkich urzędów i godności w Królestwie Polskim i na stałe przeniósł się do Gniezna, gdzie był kanonikiem metropolitalnym – J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy kapituły metropolitalnej*, t. 1, s. 121-122.

skiego – ks. Antoni Smidowicz oraz notariusz – Ludwik Chylewski jedyny świecki pracownik²¹. W następnych latach konsystorzem kaliskim kierował surogat ks. Trafarski, który dopiero za rządów biskupa Józefa Szczepana Koźmiana otrzymał nominację na oficjała²².

Podczas działalności biskupa Koźmiana zostało utworzone w konsystorzu nowe stanowisko „regens Cancel[ariae] Post-Curialis Eppalis”, w czym należy dopatrywać się kancelarii zadwornej biskupa zajmującej się sprawami duszpasterskimi. Stanowisko to objął ks. Józef Misiński kanonik honorowy kaliski²³. W następnych latach biskup Koźmian rozbudował swoją kancelarię w ramach Konsystorza Generalnego Kaliskiego. W 1826 r. w konsystorzu pracował „regens Cancellariae Epis. Postcur.” – ks. Walenty Przegendza kanonik honorowy kaliski oraz „Cappellan Suoe. Excellentiae” – ks. Wojciech Rogoziński²⁴. W ostatnim roku działalności biskupa Koźmiana kancelaria biskupia została zreorganizowana. Powstał wtedy urząd sekretarza i wizytatora generalnego, którym został ks. Józef Łukasiewicz surogat konsystorza kaliskiego. Ks. Rogoziński został regensem kancelarii, zaś na poprzednie jego stanowisko awansował ks. Roch Dobrzelewski²⁵. Po śmierci biskupa Koźmiana administratorem diecezji został ks. infułat Wojciech Jasiński kanonik wrocławski, który pod presją władz carskich w 1832 r. ustąpił z zajmowanego stanowiska²⁶. Po nim

21 *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]jensis pro anno 1821 auctoritate et mandato Andreae Bogoria Wołowicz epi vlad. seu calis[s]. propositus, Varsaviae [1820], Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]jensis, s. 3.*

22 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissexstili 1824 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae [1823], Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis, s. 63.*

23 S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiórce podręcznym Archiwum Diecezjalnego we Wrocławku*, ABMK 26 (1973), s. 144.

24 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1826 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae [1825], Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis, s. 85.*

25 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1831 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae [1830], Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1831, s. 66.*

26 Proboszcz w Choczu i prepozyt w Piotrkowie na Kujawach, był też kaznodzieją katedry wrocławskiej. Zmarł w 1833 r. – *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1833, sede vacante, auctoritate et mandato Valentini Tomaszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae [1832], Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1833, s. 55, 70, 84; Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1835, sede vacante, auctoritate et mandato Valentini Tomaszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae [1834], Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1835, s. 121; M. Żywczyński, *Geneza i następstwa encykliki „Cum primum”*, w: *Rozprawy Historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, t. 15, z. 1, Warszawa 1935, s. 246; A. Wroński, *Duchowieństwo i Kościół katolicki w Królestwie Polskim wobec sprawy narodowej w latach 1832-1860*, Warszawa 1994, s. 142.*

administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej został wybrany ks. Walenty Mateusz Bończa Tomaszewski kanonik wrocławski²⁷. Nie zwiększył on składu osobowego kancelarii zadwornej, która mieściła się w Kaliszu (ewentualnie tam gdzie był rządca diecezji), który był w tym czasie prepozytem w Wolborzu. W okresie jego działalności była znaczna rotacja stanowisk w kancelarii. Do istotnych zmian doszło za rządów biskupa Michała Jana Marszewskiego, który przywrócił stolicę diecezji we Włocławku, rewindykując w 1858 r. część pałacu biskupiego w tymże mieście²⁸. Zmniejszył on jednak skład kancelarii zadwornej. Po śmierci biskupa Marszewskiego wikariuszem kapitulnym diecezji został oficjal konsystorza piotrkowskiego ks. Klemens Skupieński archidiacon wrocławski²⁹, który rezydował w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie był proboszczem. Do administrowania diecezji nie utrzymywał już własnej kancelarii, lecz w tym celu wykorzystywał miejscowy urząd konsystorski³⁰. W następnych latach biskupi zarządzali diecezją za pomocą konsystorza wrocławskiego.

Nim jednak doszło do ustabilizowania władzy diecezjalnej we Włocławku, pierwszym konsystorzem w diecezji kujawsko-kaliskiej, był Konsystorz Generalny Kaliski. Od samego początku podlegały mu dekanaty: kaliski, (kolski – od VIII 1819 r., koniński), lutomiński, (warcki – od VIII 1819 r. sieradzki), sompoleński, stawiszynski, stawski, słupecki, szadkowski i uniejowski. Do 1823 r. Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu podlegał oficjalat okręgowy w Wieluniu, a po jego likwidacji dołączono do terytorium oficjalatu kaliskiego dekanat wieruszowski. W tym czasie Konsystorzowi Generalnemu Kaliskiemu podlegał drugi oficjalat okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim. Na terytorium diecezji kujawsko-kaliskiej, był jeszcze jeden znacznie mniejszy oficjalat generalny we Włocławku, który składał się z pięciu dekanatów – brzeskiego, izbickiego, kowalskiego, nieszawskiego i radziejowskiego³¹. Diecezja liczyła wtedy 24 dekanaty i stan ten utrzymał się do 1867 r.³²

27 W latach 1832-1836 wikariusz kapitulny diecezji, 21 XI 1836 r. prekonizowany biskupem diecezji kujawsko-kaliskiej. Zmarł dokładnie trzynaście lat później – S. Ch[odyński], *Włocławska diecezja*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 32, s. 65; *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, t. 7, s. 399; S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów*, s. 147.

28 W latach 1850-1856 wikariusz kapitulny diecezji. Biskupem kujawsko-kaliskim został 18 IX 1856 r. Był lojalny wobec władz zaborczych, co wywołało protest duchowieństwa z oficjalatu kaliskiego. Zmarł 3 IX 1867 r., został pochowany w podziemiach katedry wrocławskiej – PRM 32 (1857), s. 345; [S. Chodyński], *Wspomnienia pośmiertne o śp. biskupie kujawsko-kaliskim Michale Marszewskim*, PK 48 (1867), s. 755-764; *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 74.

29 W latach 1867-1873 administrator diecezji kujawsko-kaliskiej. Zmarł 3 V 1873 r. w Piotrkowie Trybunalskim – PK 11 (1873), s. 316, 332.

30 W. Właźlak, *Organizacja oficjalatu foralnego piotrkowskiego w latach 1819-1918*, s. 306.

31 S. Ch[odyński], *Włocławska diecezja*, s. 59-60.

32 W aktach dziekańskich nazwy dekanatów powiatowych pojawiły się dopiero w 1868 r. Przez cały 1867 r. były podawane dekanaty starego typu – *Raporty dziekanów brzeźnickiego, częstochowskiego, krzepickiego i radomszczańskie do Konsystorza Foralnego Piotrkowskiego o duchowieństwie, kościołach, kongregacjach dekanalnych, szkołach i metrykach*, AACz sygn. 72 – Akta pochodzą z lata 1820-1874; S. Chodyński, *Włocławek, biskupstwo wrocławskie*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 13, Warszawa 1893, s. 709; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 560 n.

W wyniku represji po powstaniu styczniowym doszło do reorganizacji sieci dekanalnej. Powstały wtedy duże dekanaty pokrywające się z terytoriami powiatów³³. W skład oficjalu wrocławskiego wchodziły dwa dekanaty: nieszawski i wrocławski. Do oficjalu kaliskiego należało wtedy siedem dekanatów: kaliski, kolski, koniński, sieradzki, słupecki, turecki i wieluński. Natomiast do oficjalu piotrkowskiego należały cztery dekanaty: częstochowski, łaski, noworadomski i piotrkowski. Diecezja była podzielona na 13 dekanatów³⁴. Kolejna reorganizacja dekanalna miała miejsce w ostatnich latach I wojny światowej. W dniu 1 stycznia 1917 r. biskup Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki³⁵ dokonał nowego podziału diecezji kujawsko-kaliskiej na dekanaty. Diecezja liczyła wtedy 39 dekanatów – w oficjalu wrocławskim było 6 dekanatów, w oficjalu kaliskim było 20 dekanatów, zaś w oficjalu piotrkowskim było 13 dekanatów. Ich struktura terytorialna było dopasowana do obszaru powiatów, dlatego nie uległy zmianie dotychczasowe terytoria oficjulatów³⁶. Średnio na każdy powiat przypadało po trzy dekanaty. Ten stan podziału oficjulatów na dekanaty utrzymał się do końca omawianego okresu.

Mimo, iż w diecezji kujawsko-kaliskiej nie doszło w drugiej połowie XIX stulecia i na początku XX w. do zmian terytorialnych oficjulatów, to jednak w tym czasie nastąpiła istotna zmiana w funkcjonowaniu konsystorza. Podczas działalności biskupa Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza³⁷ doszło do degradacji Konsystorza Generalnego

33 Na mocy ukazu carskiego z 31 XII 1866 r. zreorganizowano podział administracyjny Królestwa Polskiego. W południowej części diecezji powstała 1 I 1867 r. gubernia piotrkowska – *Ukaz Rządzącego Senatu oraz ustawa o zarządzie gubernialnym i powiatowym w guberniach Królestwa Polskiego*, w: *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 66, Warszawa 1868, s. 119-167; A. Stabelski, *Przeszłość administracyjna ziem województwa łódzkiego*, w: *Rocznik Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego 1928, Łódź 1929*, s. 34 n; M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Warszawa 1974, s. 46; M. Antoniewicz, *Struktury administracyjne na ziemiach zespolonych w województwie częstochowskim (od X wieku do 1975 roku)*, w: *20 lat województwa częstochowskiego*, opr. J. Mielczarek, Częstochowa 1995, s. 17.

34 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1869 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus*, Varsaviae [1869], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1869*, s. 8 n.

35 W dniu 9 VI 1902 r. prekonizowany biskupem kujawsko-kaliskim, rządy w diecezji objął 2 XII 1902 r. Zmarł 11 II 1927 r. we Włocławku – *Śp. Książdz Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki biskup diecezji wrocławskiej*, *Kronika Diecezji Wrocławskiej* 21 (1927), s. 33-54; H. Kaczorowski, *Zdzitowiecki ks. Stanisław Kazimierz bp wrocławski*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 33, Włocławek 1933, s. 149-154.

36 *Mapa Królestwa Polskiego z 1913 r.* Warszawa 1913, (skala 1: 500 000); *Nowy podział dekanatów*, *Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej (KDKK)* 11 (1917), s. 1-5; J. Związek, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, *Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe WSP w Częstochowie*, 2 (1994), s. 93; W. Włazlak, *Z dziejów przynależności państwowej i kościelnej terytorium diecezji częstochowskiej*, *Zeszyt Naukowy Wydziału Administracyjno-Prawnego Akademii Polonijnej w Częstochowie* 1 (2001), s. 54-55.

37 W latach 1875-1883 wikariusz kapitulny diecezji żmudzkiej. 15 III 1883 r. został biskupem kujawsko-kaliskim, dokładnie dziewięć lat później zrezygnował z tego urzędu. Zmarł 4 VI 1902 r. we Włocławku – Z. Chodyński, *Nasi nowi biskupi*, Warszawa 1883, s. 47-50; *Śp. Biskup Aleksander Kazimierz B.*, PK 8 (1902), s. 409-414, 425-428; M. Morawski, *Bereśnie-*

Kaliskiego, który od 1885 r. posiadał tylko uprawnienia konsystorza foralnego. Od tego momentu, aż do 1918 r. jedynym konsystorzem generalnym na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej, był konsystorz włocławski, któremu podlegały dwa konsystorze okręgowe: kaliski i piotrkowski³⁸.

3. Obsada personalna konsystorzy

Przez cały okres funkcjonowania konsystorzy w diecezji kujawsko-kaliskiej rozbudowywana był ich struktura organizacyjna. Konsystorz Generalny Kaliski w pierwszych latach posiadał podobną obsadę personalną, jak Konsystorz Generalny Włocławski. Oprócz oficjała pracowali w nim: surogat, obrońca węzła małżeńskiego i notariusz. Z czasem jednak w konsystorzu kaliskim było więcej pracowników, gdyż katalog z 1829 r. podawał jeszcze asesora, skarbnika i kancelistę³⁹. W cztery lata później w konsystorzu było już dwóch asesorów. Niestety w 1834 r. zmarł oficjał kaliski ks. Łukasz Traffarski, a zarządzający w tym okresie diecezją ks. Walenty Tomaszewski nie mianował nikogo na jego miejsce⁴⁰. Do istotnych zmian w konsystorzu doszło dopiero w 1836 r. po mianowaniu ks. Tomaszewskiego biskupem kujawsko-kaliskim. Od tego roku w konsystorzu kaliskim pracowało trzech surogatów: ks. Michał Lechertt i ks. Paweł Świątkowski, obaj byli kanonikami kaliskimi oraz ks. Ignacy Przybylski. W tym czasie w konsystorzu było także dwóch asesorów oraz dwóch obrońców węzła małżeńskiego, a także skarbnik, notariusz i kancelista⁴¹.

Szczegółnej troski wymagała obsada stanowiska oficjała. Jednak w konsystorzu kaliskim zdarzało się, iż funkcja ta czasami przez kilka lat wakowała. Stało się tak po śmierci wieloletniego oficjała ks. Traffarskiego. Kierownictwo konsystorza kaliskiego w późniejszym okresie wyglądało następująco: w latach 1837-1840, 1844-1845 i 1847 oficjałem był ks. Michał Lechertt, w latach 1841-1843 szefem konsystorza był surogat

wicz Aleksander Kazimierz (1823-1902), w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 449; S. Librowski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1985, kol. 282-283.

- 38 Schematyzm z 1885 r. podaje jeszcze Konsystorz Generalny Kaliski, jednak był on wydrukowany jeszcze przed podjęciem decyzji biskupa Bereśniewicza, dlatego nie uwzględnił tej zmiany – *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1885, Vladislaviae* [1884], *Catalogus ecclesiarum et utrisque cleri tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1885*, s. 11; *Mapa diecezji kujawsko-kaliskiej ułożona przez Bernarda Gratowskiego kapucyna w Zakroczymiu 1887 r.*, Warszawa br. (skala podana w wiorstach); S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów*, s. 160; B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego*, s. 518-519.
- 39 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro a. 1829 auctoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca epi vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae* [1828], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1829*, s. 75.
- 40 *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1835*, s. 57, 59.
- 41 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1837, sede vacante, auctoritate et mandato Valentini Tomaszewski nominati episcopi, adm. dioec. vlad. seu caliss. propositus, Varsaviae* [1836], *Catalogus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1837*, s. 57.

ks. Fabian Widera kanonik kaliski, zaś w 1846 r. surogat ks. Antoni Zaremba kanonik kaliski. Od 1848 r. oficjałem kaliskim był ks. Józef Skwarc kanonik wrocławski, „auditor Curiae Epplis”, prepozyt w Wolborzu⁴². Po śmierci ks. Skwarca, która nastąpiła 11 kwietnia 1850 r., konsystorzem kierował surogat ks. Adam Wojciechowski archidiacon kaliski⁴³. W tym okresie w konsystorzu pracowało dwóch surogatów, trzech asesorów i trzech obrońców węzła małżeńskiego, a także notariusz, sekretarz i skarbnik⁴⁴. W dniu 4 sierpnia 1857 r. zmarł ks. Adam Wojciechowski, który przez siedem lat jako surogat kierował konsystorzem kaliskim⁴⁵. W tym czasie nie otrzymał nominacji na oficjała, co zapewne podyktowane było tym, iż diecezją administrował wikariusz kapitulny. Niebawem jednak nowo konsekrowany biskup Marszewski w 1857 r. mianował oficjała w konsystorzu kaliskim, którym został dotychczasowy surogat ks. Józef Lisiecki kanonik wrocławski⁴⁶. W latach jego działalności doszło do zmniejszenia liczby pracowników w konsystorzu. Pod koniec lat sześćdziesiątych był już tylko jeden surogat, dwóch asesorów, dwóch obrońców węzła małżeńskiego, notariusz i sekretarz⁴⁷. W dniu 20 listopada 1872 r. zmarł oficjał ks. Lisiecki⁴⁸ i tak jak to było dotychczas oczekiwano rychłej nominacji oficjalskiej. Niestety takowej decyzji nie podjął administrator diecezji ks. Klemens Skupieński archidiacon wrocławski, który zmarł w następnym roku⁴⁹. Nie doszło do mianowania oficjała w konsystorzu kaliskim podczas działalności nowego administratora diecezji kujawsko-kaliskiej ks. Floriana Kosińskiego kanonika wrocławskiego⁵⁰. Po dwóch latach jego rządów w diecezji władze carskie ostatecznie zgodziły się na obsadzenie stolicy biskupiej we Wrocławku.

42 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissextili 1848 auctoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi. [propositus], Varsaviae [1847], Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1848, s. 2-3.*

43 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1851 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. editus, Varsaviae [1850], Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1851, s. 3-4, 46.*

44 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1855 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. [editus], Varsaviae [1854], Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1855, s. 4.*

45 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1858 auctoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus, Varsaviae [1857], Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1858, s. 42.*

46 Zmarł 20 XI 1872 r. w Kaliszu – S. Chodyński, *Z diecezji kujawsko-kaliskiej (śp. ks. Józef Lisiecki)*, PK 10 (1872), s. 812.

47 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1869, s. 5-6.*

48 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1873 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus, Varsaviae [1872], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1873, s. 154.*

49 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1874 auctoritate et mandato Floriani Kosiński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus, Varsaviae [1874], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1874, s. 123.*

50 Rządy w diecezji sprawował do 19 X 1875 r., *Śp. ks. Florian Kosiński*, PK 32 (1894), s. 461, 470.

Nowym ordynariuszem kujawsko-kaliskim został dotychczasowy biskup płocki Wincenty Teofil Chościak-Popiel⁵¹, który właśnie powrócił z wygnania. Po objęciu diecezji 19 października 1875 r. dokonał pewnych zmian w obsadzie personalnej konsystorza okręgowych. Nie mianował już oficjała w konsystorzu kaliskim, lecz jego kierownictwo powierzył jednemu z surogatów z tytułem „praesidens”. Przewodniczącym konsystorza kaliskiego został dotychczasowy surogat ks. Karol Pollner prepozyt parafii św. Mikołaja w Kaliszu⁵². Jego działalność w konsystorzu przysporzyła mu szybkiego awansu w hierarchii kościelnej. Niebawem został kanonikiem, a następnie archidiaconem wrocławskim. W dniu 24 marca 1884 r. prekonizowano go biskupem tytularnym Troas i sufraganiem kujawsko-kaliskim⁵³. Po nominacji biskupiej nie pracował już w konsystorzu kaliskim, który od następnego roku przestał być konsystorzem generalnym.

W podobny sposób dokonywano nominacji w Konsystorzu Generalnym Wrocławskim. W chwili objęcia rządów w diecezji kujawsko-kaliskiej przez ks. Andrzeja Wołowicza, oficjałem konsystorza wrocławskiego był ks. Marcei Dzieścielski prepozyt kapituły wrocławskiej. W odróżnieniu od konsystorza kaliskiego, konsystorz wrocławski działał nieprzerwanie, gdyż wcześniej funkcjonował jako konsystorz generalny w diecezji kujawsko-pomorskiej. Pozostałością z tamtego okresu była dawna nazwa Konsystorz Generalny Kujawski⁵⁴, która funkcjonowała do śmierci biskupa Wołowicza. Od 1823 r. kiedy biskup Józef Koźmian zreorganizował oficjalaty nosił on już nazwę „Consistorium Generale Vladislaviense”⁵⁵. W tym czasie oficjałem nie był już ks. Dzię-

51 W dniu 16 III 1863 r. prekonizowany biskupem płockim. W latach 1868-1875 przebywał na zesłaniu w Nowogrodzie, 5 VII 1875 r. przeniesiony na biskupstwo kujawsko-kaliskie, 15 III 1883 r. został mianowany arcybiskupem warszawskim – R. F[lochowski], *Życiorys arcybiskupa*, PK 26 (1888), s. 806-816; M. N[owodworski], *Popiel Wincenty Teofil, herbu Chościak*, w: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 20, Warszawa 1894, s. 436-437; *Śp. Wincenty Teofil Chościak Popiel arcybiskup metropolita warszawski*, KDKK 6 (1912), s. 353-354; E. Szaflrowski, *Popiel Chościak Wincenty Teofil (1825-1913)*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, red. J. R. Bar, cz. 2, Warszawa 1981, s. 123-124; R. Żmuda, *Popiel Chościak Wincenty Teofil*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 3, Warszawa 1982, s. 414-415.

52 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini MDCCCLXXVII auctoritate et mandato Vincenti Theophili Chościak Popiel episcopi editus*, Varsaviae [1876], *Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1877*, s. 11.

53 Z powodu słabego zdrowia nie spełniał funkcji biskupich. Zmarł 9 III 1887 r. – S. Chodyński, *Biskupi sufragani wrocławscy*, Wrocław 1906, s. 81-82; *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 31-32, Warszawa 1913, s. 288-289; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 169.

54 *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calis[s]iensis pro anno 1822 auctoritate et mandato Andraea Bogoria Wołowicz epi vlad. seu calis[s.] propositus*, Varsaviae [1821], *Elenchus universi cleri dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 2; S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, s. 8; S. Chodyński, *Wrocław, biskupstwo wrocławskie*, s. 709.

55 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislavi[a]e-Calis[s]iensis pro anno 1823, sede vacante, auctoritate et mandato Josephi Marcellini Dzieścielski [s] adm. episcopatus gen., epi arat., suffr., Varsaviae [1822], Consignatio universi cleri saecularis ac regularis in dioecesi Vladislaviensi seu Calissiensis*, s. 62.

cielski, gdyż został sufraganiem kujawsko-kaliskim, a po śmierci biskupa Wołłowicza wybrano go administratorem diecezji⁵⁶. Podczas gdy tymczasowo zarządzał diecezją w konsystorzu zastępował go ks. Antoni Fijałkowski kanonik wrocławski. Nominację na oficjała otrzymał on od biskupa Koźmiana. Pomimo że był to już konsystorz wrocławski to tytułował się on jeszcze „Off. Generalis Cuiaviensis”⁵⁷. Niebawem jednak odszedł z zajmowanego stanowiska, gdyż został sufraganiem diecezji płockiej⁵⁸. W 1825 r. oficjałem wrocławskim został ks. Józef Goldtmann archidiakon wrocławski. W czasie jego działalności w konsystorzu pracował surogat, notariusz, obrońca wężła małżeńskiego i skarbnik. W porównaniu z konsystorzem kaliskim, który był w tym czasie również generalnym obsada personalna była o 50% mniejsza. Ks. Goldtmann podczas sprawowania urzędu oficjała w 1838 r. doczekał się nominacji biskupiej, jako sufragan kujawsko-kaliski⁵⁹. Dodatkowe obowiązki związane z działalnością biskupią spowodowały, iż obok ks. Edwarda Malczewskiego kanonika wrocławskiego, w konsystorzu rozpoczął pracę drugi surogat. Został nim spełniający od 1837 r. funkcję asesora ks. Michał Marszewski kanonik wrocławski⁶⁰. Po nominacji w 1844 r. biskupa Goldtmanna na ordynariusza diecezji sandomierskiej przejął on obowiązki oficjała w Konsystorzu Generalnym Wrocławskim. Na jego miejsce mianowano drugiego surrogata, którym został ks. Norbert Sobeski kanonik wrocławski⁶¹. Działalność ks. Mar-

56 Od 1815 r. był oficjałem kujawskim, 5 III 1820 r. przyjął sakrę biskupią. Po śmierci biskupa Wołłowicza przedstawiony przez władzę świecką na biskupa kujawsko-kaliskiego nie uzyskał aprobaty Stolicy Apostolskiej. 19 XII 1825 r. prekonizowany biskupem lubelskim – L. T., *Wspomnienie o życiu śp. Dzieźielskiego biskupa diecezji lubelskiej*, PRM 3 (1842), s. 282; *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 4, Warszawa 1874, s. 490; M. Godlewski, *Dzieźielski Józef Marcełin (1768-1839)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 179; J. Skarbek, *Dzieźielski Józef Marcełi bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, Lublin 1983, kol. 614.

57 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno bissexti 1824 autoritate et mandato Josephi Stephani de Rzeczyca Koźmian epi vlad. seu caliss. propositus*, Varsaviae [1823], *Catalogus cleri saecularis et regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis*, s. 62.

58 W 1856 r. został arcybiskupem warszawskim – *Obrzęd poświęcenia na biskupa hermopolitańskiego JW. ks. Fijałkowskiego, prałata katedry kujawsko-kaliskiej*, PRM 2 (1842), s. 594; T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 65; R. Bender, *Fijałkowski Antoni Melchior*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, kol. 180.

59 J. Koceniuk, *Z przeszłości diecezji sandomierskiej*, Kronika Diecezji Sandomierskiej 61 (1968), s. 146-148; W. Wójcik, *Goldtmann Józef Joachim (1782-1852)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław 1959-1960, s. 215-216; Tenże, *Goldtmann Józef Joachim bp*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, kol. 1259.

60 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1838 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi propositus*, Varsaviae [1837], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1838*, s. 58-59; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1839 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi propositus*, Varsaviae [1838], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno Domini 1839*, s. 56-58.

61 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1846 autoritate et mandato Valentini Mathiae Bończa Tomaszewski episcopi [propositus]*, Varsaviae [1845], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1846*, s. 2-3.

szewskiego w konsystorzu wyjednała mu powszechne uznanie, tak iż po czterech latach został scholastykiem w katedrze wrocławskiej⁶². O jego szerokich kompetencjach świadczy fakt, iż w tym czasie biskup Walenty Tomaszewski dwukrotnie ustanowił go administratorem diecezji podczas swojej nieobecności. Niebawem po śmierci biskupa Tomaszewskiego w 1850 r. został wybrany wikariuszem kapitulnym i administratorem diecezji kujawsko-kaliskiej⁶³. Od tego momentu nie sprawował już urzędu oficjała, ze względu na inny zakres obowiązków.

Po odejściu ks. Marszewskiego konsystorzem wrocławskim kierował dotychczasowy surogat ks. Norbert Sobeski, równocześnie mianowano drugiego surogata w osobie ks. Michała Kurowskiego kanonika wrocławskiego. W tym czasie w konsystorzu pracował obrońca węzła małżeńskiego ks. Michał Schultz kanonik honorowy sandomierski oraz kaliski, który pełnił również obowiązki sekretarza administratora diecezji⁶⁴. Po kilku latach znów zawakował urząd drugiego surogata po śmierci ks. Kurowskiego w dniu 15 kwietnia 1856 r.⁶⁵ Jednak już w następnym roku nowo mianowany biskup Marszewski dokonał stosownych nominacji w konsystorzu wrocławskim. Oficjałem został dotychczasowy surogat ks. Norbert Sobeski archidiakon wrocławski, zaś surogatem mianowano ks. Mateusza Drozdowskiego kustosa katedry wrocławskiej. Stanowisko asesora objął ks. Adam Łańcucki kanonik wrocławski, a obrońcą węzła małżeńskiego został ks. Ludwik Służewski kandydat teologii⁶⁶. Ten stan utrzymał się do powstania styczniowego. Nowe zmiany w konsystorzu zaszły w związku ze śmiercią ks. Drozdowskiego w 1861 r. Na jego miejsce biskup Marszewski mianował ks. Łańcuckiego, zaś asesorem został ks. Karol Zieliński kanonik wrocławski, który pełnił również funkcję notariusza⁶⁷.

Po śmierci biskupa Marszewskiego w okresie działalności administratora diecezji Klemensa Skupieńskiego w konsystorzu wrocławskim nie doszło do wielu zmian personalnych. W dniu 5 września 1871 r. zmarł oficjał ks. Norbert Sobeski. Zmarł też

62 PRM 15 (1948), s. 85.

63 *Wspomnienie pośmiertne o śp. Michale Marszewskim*, s. 758; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, s. 137.

64 Ks. Marszewski był jego wujem, zaś on sam miał jeszcze pięciu braci w stanie kapłańskim. Czterech pracowało na Pomorzu, natomiast najmłodszy Edward święcenia kapłańskie przyjął 1861 r. i aż do śmierci biskupa Marszewskiego był jego kapelanem i sekretarzem. W latach 1867-1872 był sekretarzem w konsystorzu wrocławskim – A. Brudnicki, *Śp. ks. Edward Schultz*, KDKK 6 (1912), s. 367; *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1852 autoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski adm. dioec. vlad. seu caliss. editus*, Varsaviae [1851], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis anno 1852*, s. 2-3.

65 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1857 autoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus*, Varsaviae [1856], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1857*, s. 41.

66 *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1858*, s. 2-4.

67 *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1863 autoritate et mandato Michaelis Joannis Marszewski episcopi editus*, Varsaviae [1862], *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno 1863*, s. 2-4, 43.

surogat ks. Adam Łańcucki, dlatego w tym czasie jedynym surogatem był ks. Adam Schultz kustosz katedry wrocławskiej. Od kilku lat nie było obsadzone stanowisko asesora. W kwietniu 1871 r. zmarł ks. Mikołaj Wadowski kandydat teologii, dlatego wakowało również stanowisko obrońcy węzła małżeńskiego⁶⁸. Tej dramatycznej sytuacji w konsystorzu wrocławskim nie rozwiązał nowy administrator diecezji ks. Florian Kosiński, który dokonał tylko niewielkich zmian. Mianował on ks. mgr Konstantego Waberskiego obrońcą węzła małżeńskiego. Pewne uregulowania personalne w konsystorzu wprowadził dopiero biskup Wincenty Chościak-Popiel, który mianował oficjałem ks. Kosińskiego oraz ustanowił drugiego sekretarza. Niestety przez kilka lat brak było drugiego surogata, a także asesora. Dopiero w 1882 r. surogatem został ks. Jan Śliwiński kandydat teologii i kanonik wrocławski⁶⁹.

Po objęciu diecezji przez biskupa Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza doszło do rozbudowy konsystorza wrocławskiego. Trzecim surogatem został ks. Zenon Chodyński kandydat teologii i kustosz kapituły wrocławskiej. Tej godności nie piastował długo, gdyż zmarł 16 maja 1887 r. we Wrocławku⁷⁰. Po nim surogatem został ks. Józef Kozłowski kandydat teologii i kanonik wrocławski, który funkcję tę pełnił przez trzy lata. Po jego śmierci surogatem został ks. Stanisław Chodyński archidiacon wrocławski⁷¹. Na uwagę zasługuje fakt, iż w 1884 r. utworzono stanowisko archiwariusza, na które w następnych latach nominowano kolejnych następujących po sobie duchownych. W 1895 r. surogatem mianowano ks. Michała Lorentowicza kanonika wrocławskiego⁷², który zastąpił na tym stanowisku zmarłego ks. Schultza. Po śmierci ks. Kosińskiego, która nastąpiła 3 lipca 1894 r. przez kilka lat nie doszło do nominacji oficjalnej. Dopiero w 1897 r. nowym oficjałem został biskup Henryk Piotr Kossowski sufragan kujawsko-kaliski⁷³. Podczas jego działalności konsystorz został znacznie

68 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1872 auctoritate et mandato Clementis Skupieński sede vacante vic. cap. et adm. dioec. editus, Varsaviae [1871], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1872, s. 5, 102.*

69 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1883, Vladislaviae [1882], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1883, s. 11.*

70 *Śp. ks. Zenon Chodyński*, Ateneum 12 (1887), s. 752; *Śp. ks. Zenon Chodyński*, Rola 5 (1887) nr 22, s. 261; M. Morawski, *Chodyński Zenon (1836-1887)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 378; M. Banaszak, *Chodyński Zenon (1836-1887)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 1, Warszawa 1981, s. 315.

71 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1891, Vladislaviae [1890], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1891, s. 10, 56.*

72 Wcześniej pracował jako regens kancelarii biskupiej, od 1891 r. był pierwszym proboszczem nowo utworzonej parafii św. Barbary w Częstochowie. W latach 1891-1897 był asesorem Kolegium Duchownego w Petersburgu. W 1912 r. został prałatem – kustoszem katedry wrocławskiej. Zmarł 19 II 1917 r. we Wrocławku – *Śp. ks. prałat Michał Lorentowicz*, KDKK 11 (1917), s. 62-64.

73 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1899, Vladislaviae [1898], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1899, s. 11.*

rozbudowany i posiadał więcej pracowników, aniżeli konsystorze – kaliski i piotrkowski razem wzięte. Po ustąpieniu biskupa Kossowskiego⁷⁴, nowym oficjałem został dotychczasowy drugi surogat ks. Jan Śliwiński kustosz kapituły wrocławskiej, który sprawował tę funkcję do 1907 r. Jego następcą został protonotariusz apostolski ks. dr Stanisław Chodyński. W tym czasie oprócz niego w konsystorzu wrocławskim doktorat z prawa kanonicznego posiadał także trzeci surogat ks. Karol Max kanonik wrocławski⁷⁵. Pełnił on już wcześniej różne funkcje w konsystorzu. W latach 1886-1893 był sekretarzem i obrońcą węzła małżeńskiego. Kilka następnych lat spędził na zesłaniu w Mariampolu, zaś po powrocie z wygnania zmuszony został przez władze carskie do zamieszkania jako rezydent we Wrocławku. Dopiero w 1905 r. ponownie podjął pracę w konsystorzu, jako surogat i obowiązki te spełniał do 1913 r.⁷⁶

Ten stan obsady personalnej konsystorza wrocławskiego utrzymał się z niewielkimi zmianami do końca omawianego okresu. Na szczególną uwagę wśród pracowników konsystorza zasługują bracia Chodyńscy. Pierwszy pracę w konsystorzu na stanowisku surogata rozpoczął ks. Zenon Chodyński, który funkcji tej długo jednak nie piastował. Duże uznanie w diecezji zyskał jako profesor seminarium duchownego we Wrocławku, a następnie jako wicektór i w końcu rektor tejże uczelni. Po jego śmierci rektorem seminarium został ks. Stanisław Chodyński, który funkcję tę sprawował do 1908 r. W tym też roku otrzymał nominację na oficjała i wikariusza generalnego diecezji kujawsko-kaliskiej. Za zasługi w zakresie badań naukowych Akademia Duchowna Rzymsko-Katolicka w Petersburgu w 1901 r. nadała mu tytuł doktora prawa kanonicznego honoris causa. Oprócz tego był także doktorem teologii honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Należał do wielu towarzystw naukowych. Zmarł 16 maja 1919 r. we Wrocławku. Podobnie jak brat Zenon zostawił po sobie bogaty dorobek naukowy⁷⁷.

74 W 1884 r. został sufraganiem diecezji płockiej, w latach 1885-1890 był wikariuszem kapitulnym tejże diecezji. W 1890 r. mianowany sufraganiem kujawsko-kaliskim. W 1902 r. Uniwersytet Jagielloński przyznał mu dyplom doktora honoris causa. Zmarł w Warszawie 2 V 1903 r., pochowany we Wrocławku – A. Zaremba, *Świętej pamięci biskup Henryk Piotr Dołęga Kossowski*, PK 41 (1903), s. 361-362; M. Nassalski, *Śp. biskup Henryk Piotr Kossowski*, *Homiletyka* 10 (1903), s. 385-390; L. Grzebień, *Kossowski Henryk Piotr*, *krypt.: H. K., (1828-1903)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1981, s. 366; A. Gościmski, *Kossowski Henryk Piotr (1828-1903)*, w: *Polscy kanoniści*, cz. 1, s. 243.

75 *Ordo divini officii ac missarum ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1909, Vladislaviae [1908], Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri, tam saecularis quam regularis, dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro anno Domini 1909*, s. 12.

76 Doktorat uzyskał w Rzymie, po powrocie ze studiów w 1886 r. miał objąć stanowisko profesora seminarium wrocławskiego, na to nie wyraziły zgody władze carskie. Zmarł 8 VI 1915 r. w Kutnie. Zostawił po sobie bogaty dorobek naukowy z różnych dziedzin prawa – W. Górzyński, *Śp. ks. Karol Maks*, KDKK 9 (1915), s. 144-152; A. Fjałęcki, *Max Karol*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna, (suplement)*, t. 43-44, Warszawa 1916, s. LV-LVI; A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 118; A. Gościmski, *Max (Maks) Karol (1855-1915)*, w: *Polscy kanoniści*, cz. 2, s. 33-34.

77 W. Pleszczyński, *Dzieje Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej Warszawskiej*, Warszawa 1907, s. 172-174; R. Filipiński, *Spuścizna naukowa i literacka po śp. ks. prałacie Stanisławie Chodyńskim*, KDKK 13 (1919), s. 177-182; W. Urban, *Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym tysiącleciem*, Rzym 1966, s. 466; W. Gramatowski, *Chodyński Stanisław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa – Łódź 1972, s. 118-119; B. Kumor, *Nauczanie historii. Okres od roku 1815 do 1973*, w: *Dzieje teologii katolickiej*

Po utworzeniu Królestwa Polskiego doszło do nowego rozgraniczenia diecezji Kościoła katolickiego. Diecezja wrocławska, która utraciła znaczne terytorium na Pomorzu uzyskała nowe ziemie na południu z byłej archidiecezji gnieźnieńskiej. Ks. Andrzej Wołłowicz zaraz po wybraniu na administratora diecezji kujawsko-kaliskiej zreorganizował struktury administracji sądownictwa kościelnego. Potwierdził dotychczas działający na Kujawach Konsystorz Generalny we Wrocławku oraz ustanowił drugi Konsystorz Generalny w Kaliszu. Temu konsystorzowi podporządkowane były pozostałe terytoria diecezji bezpośrednio oraz poprzez oficjalaty okręgowe. Stan ten utrzymał się do 1885 r., kiedy biskup Aleksander Kazimierz Bereśniewicz zabrał uprawnienia generalne konsystorzowi kaliskiemu i ustanowił go tylko okręgowym. Od tej pory oficjalaty: kaliski i piotrkowski, jako foralne podlegały jednemu konsystorzowi na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej, który mieścił się we Wrocławku.

Działalność konsystorzy wiązała się ze zmianami administracyjno-terytorialnymi. Po uformowaniu diecezji wrocławskiej w nowych granicach przejęte zostały obszary z różnych diecezji, dlatego biskup Wołłowicz w sierpniu 1819 r. ustanowił nowe dekanaty, które przyporządkował oficjatom. Nowego rozgraniczenia oficjatomów dokonał biskup Józef Szczepan Koźmian w 1823 r. Ze zlikwidowanego oficjatu wieluńskiego przyłączono dekanat wieruszowski do oficjatu kaliskiego, zaś dekanaty: krzepicki i wieluński do oficjatu piotrkowskiego. Istotna zmiana w strukturach terytorialnych oficjatomów nastąpiła po 1867 r., kiedy zreorganizowano administrację kościelną. Powstały wtedy duże dekanaty dopasowane do obszaru powiatów. Zmieniły się nieco terytoria oficjatomów jednak różnice były nieznaczne. Następane przemiany terytorialne miały miejsce pod koniec I wojny światowej, w ostatnim roku funkcjonowania konsystorzy przed ich likwidacją zgodnie z nowym Kodeksem Prawa Kanonicznego. Powstało więcej dekanatów na terenie diecezji kujawsko-kaliskiej, jednak terytoria oficjatomów nie uległy zmianie, gdyż nowe dekanaty były dopasowane do granic powiatów.

Innym przejawem funkcjonowania konsystorzy była obsada personalna. Początkowo w urzędach konsystorskich nie pracowało wielu duchownych. Z czasem biskupi wprowadzali większą obsadę personalną w zależności od ilości załatwianych spraw. W ostatnich latach przed likwidacją Konsystorza Generalnego Kaliskiego, był w nim podobny skład personalny jak w Konsystorzu Generalnym Wrocławskim, jednak doszło do istotnej zmiany. Biskup Wincety Chościak-Popiel nie mianował już oficjatomów w konsystorzu kaliskim, lecz jego szefem został jeden z surogatów z tytułem *presidens*. Od tego momentu jedynym oficjatomem na terenie diecezji był ks. Florian Kosiński, który kierował konsystorzem wrocławskim. Po odebraniu uprawnień generalnych konsystorzowi kaliskiemu, wzrosła znacznie liczba pracowników konsystorza wrocławskiego, ze względu na zwiększoną liczbę spraw w nim załatwianych. Ten stan utrzymał się do 1918 r. kiedy w wyniku zmiany prawa kościelnego zreorganizowano strukturę administracyjno-sądowniczą diecezji. Rozdzielono władzę sądowniczą od administracyjnej. Ta pierwsza podlegała sądom biskupim, a ta druga podlegała kuriom diecezjalnym.

w Polsce, red. M. Rechowicz, t. 3, cz. 1, Lublin 1974, s. 377-378; S. Librowski, *Chodyński Stanisław ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Lublin 1985, kol. 207-208; Tenże, *Chodyński Zenon ks.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, kol. 208; M. Morawski, *Chodyński Stanisław (1836-1919)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, s. 377-378; M. Banaszak, *Chodyński Stanisław, krypt.: S. Ch., (1836-1919)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1, s. 308-314; A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce*, s. 111-117.